

4. թղ. 850 ա. «Ես թաղեալս տուի զիմ գիրգս ի Հուսնայ Բաղէթալ, եւ որ հեռացուցանէ զայլ յայդ աղբիջ տանէք զվարձա Ուգայի առջէ . . .» (շանի 'է արդեւ էրդոստ) :

Ինչպէս կ'երեւի այս վերջին յիշատակարանէս՝ Հայք ժ. Դ. Գարուն մէջ հիւրանայ մ'անէին ի Հուսնայ, որ ըստ պատմագրաց մաս էր Ս. Պետրոսի Աւետարանի շարին: Պիտո Դ. Քաջա-նայան ի ժ. Զ. Գարուն հորձանէն առաւ զայն հանդերձ իւր կից եկեղեցեան: Իր նուիրեալ էր Ս. Թադրայ, որպէս զի Ս. Պետրոսի հրապարակ ընդդէմէ: Իւր յորձանք Ս. Պիտո Ե. քաղ-քին Հրէից թաղին մէջ գտնուած Հայոց Ս. Լաւ-րենտիոս եկեղեցին քանդել առաւ ըլլալով, շնորհիւ ի գիտարէն հայ ազգին յաթ 1571 Ս. Մարիամ Եգիպտացի կոչուած ժամանակ հանդերձ տնօր կից բնակարանով:

5.

ՏՅՈՒՍՈՅՑ ԵՒ ԱՆԵՍԱՐԱՆՍՈՅՑ

Cod. Arm. V. — ԺԵ ԳՐ (*) :

ԹՈՒԿՈՔ 174. Էջը 345. — ՄՐԺՈՒԹԻՒՆ 13x5 սմ. : — ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին 8, 9x4 սմ. : — ԳՐՈՒՆՈՐ-ՊԻՐ ՆՈՐԱԳՈՅՑ : — ՏՈՂԷ 18 : — ՀԱՆԳԱՄԱՆԵ քաղաքի մարտը : — ՆՈՒԹ ՄԵՆԵՆ ցէՆ 160թ թուղ մանուրեկ իսկ 161ա էջն մինչև ցվեռ մազադոն քարակ : — ԿԱՅՄ ՇՈՒՆԻ, միայն վերի կողմն թերթինն իրարու կցուած են : — ԴԱՏԱՐԿ ԹՂ. 1ր. եւ ԹՂ. 174 : — ԳՐԻԶ ԵՒ ԺԱՄԱՆԱՆ ԵՒ ՏԵՐ մնայտ : — ԹԻՏԱՏԱՆԿՐՈՒԹԻՒՆ ԹՂ. 173թ.

* Ստանեան և Տմայոյ եւ Աւետարանայոյ եւ Խորհուրդային եւ հրահանգ պետական Խորհրդի և Սբ. Ե. Սահայ հայրապետի: Այս սկիսի Եւանջիլիա եւ ըստ սոյնըթեման: Բայ ի մարտը տարւոյն տանէին, կը պարտնակէ նաեւ:

1. թղ. 94թ. խրատք իւզարբից աւետարանացի թէ որ կարգաւ:

2. թղ. 115թ. Աւետարան բժշկութեան ըստ Եւանջիլիա:

3. թղ. 117թ. Աւետարան հանգստեան ըստ Եւանջիլիա:

4. թղ. 118ա. Աւուր պատյաճի ընթերցուածք եւ Աւետարանք ի հին եւ ի նոր կտակարանէ:

5. թղ. 159թ. Կանոն աղ ԲՅՆԵՐԿԱՅ:

6. թղ. 160թ. Ժամանակագր:

ԹԻՏԱՏԱՆԿՐՈՒԹԻՒՆ: Թղ. 173թ. տարբեր գրուած կ'երեւայ. «Սակա զոս, նորեցէ, յիշեցէք. անաթանի. յիշեալ Եւք ի Բրիտանոսի. ամէն»:

6.

ՅՈՒՌՈՒԹԳԻՐ

Cod. Arm. VI. — ԹԻՒ = 1591.

Գլանաձեւ թղթեան ՓԱՄԹ, որուն նրկայտութիւն է 8 մէթր 80 սմ. եւ լայնութիւն 10 սմ. : — ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին շարունակեալ : — ՀԱՆԳԱՄԱՆԵ քաղաքի մարտը : — ՆՈՒԹ թուղթ նաստ : — ԿԱՅՄ ՇՈՒՆԻ : — ԳՐՈՒՆՈՐՊԻՐ ՆՈՐԱԳՈՅՑ : — ԺԱՄԱՆԱՆ ԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԵՐ ՆՈՐԱԳՈՅՑ : — ԴԱՏԱՐԿ ԹՂ. 1ր. եւ ԹՂ. 174 : — ԳՐԻԶ ԵՒ ԺԱՄԱՆԱՆ ԵՒ ՏԵՐ մնայտ : — ԹԻՏԱՏԱՆԿՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՎԵՐԶ ԳՐԱՆՈՅՑ :

* Գրուածքն է Եւանջիլիա, յորում կան հաւաքած դքսայկայ աղբիջ հանդերձ զանազան կախարդական եւ հմայական բանաձեւեր: Սկիզբը պատուած է եւ Եւանջիլիան Աւետարանին առաջին գլխին «Յիւսէի» բառերն կը սկսի:

1. Մատթէի Աւետարանէն «Եւ մինչդեռ անցանք ընդ այն Եփեսոս, Մարիամի Աւետարանէն «Եւ մտանքն ի Կափառուսի» Ղաւկասու Աւետարանէն «Եւ իրբեւ կատարեաց զամենայն բան» ընթերցուածք:

2. Աղթթ Ս. Գրիգորի Նարեկացայ «Որդի Աստուծոյ կենդանայ, Դարձեալ նշնէն ուրիշ աղթթ մը «Վասն գիւս սաստու. Զբման Աստուծով փարատիչ, այսինքն հետեւեալ» «Արգ այս. քանեաց անաւայց հրաշքն»:

3. «Աղթթ Ս. Կիպրիանոսի, զոր կարգան յամենայն օր» Սիլիք. «Եւ կիպրիանոս ծառա Ամոնիք Երզնայէ, ի վախճանի «նշ մերձայնի անդ զիւական պատահմութի ծառայէն Աստուծոյ, տարբեր գրուած յաւելեալ «Ի կիրակոսեւ եւ ի Գուհարեւ»:

4. Պատմութիւն Ս. Կուսին Եւանջիլիա: Սիլիք. «Նորոյմ կայր ի քաղաքին յայնմիկ կայս Սիլիք Վերջը Երզնայէ յիշատակութիւն կիրակոսի եւ Գոհարի տարբեր գրուած:

5. «Մաղծանք ի Ս. Առաքելէ ասացեալ, վասն օրհնութեան եւ սիրոյ եւ յաւաքացոյ Ուրթանայ բանաստեղծութիւն մ'է առանց բաժանման տողերու, եւ իւրաքանչիւր տանց կարմաղիք սկզբնատարին կը կապեն: «Տէր Առաքել ամէն: Ահա առաքիլ սկիզբը:

«Տէր նոր օրհնեաց զանանին Աղամ Զեռնով զնոյ եւ զԱբրահամ» ի վախճանի այսպէս:

«Այսպէս օրհնի սա Աստուծով Այս (օտար էրէւմ հեթեհեւն) կիրակոսս եւ գոհար»:

Հօր եւ մօրով, տամբ եւ գոյիք Ըստացուածովք, զոր աստ գրեցար, Ամէն ձեռն կարգով — Կատարեաց Աստուծովութովն:

6. «Այս է գիրն զոր սղորկեաց Բրիտանոս Աբգարու թաղաւորի» Սիլիք. «Երանելիք Աբգար օրհնեալ եղծիքի գուր եւ քաղաքի զոս» վերջնայնպիսի յիշատակութիւն կիրակոսի եւ Գոհարի:

7. «Աղթթ եւ աղանքն Ս. Սարգիս Չօրափարի» Սիլիք. «Եւ իրեալ ի տեղի կատարման» ի վախճանի յիշատակութիւն նոյն անձանց:

8. «Վասն պատուական Ս. Խաչի նշանաց որ պահեն զծառայա Աստուծոյ» Սիլիք. «Բարեբաւութեամբ սուրբ եւ աստուածային շնանաց» վերջը կ'աւելցուի բայ ի կիրակոսէն եւ Գոհարէն միշտ օտար գրուած: «Եւ լըրէիք Վերթեման»:

9. «Գիր զվնայտի եւ ամենայն յաւաց բժշկութեան» Սիլիք. «Եպիստոմ զնայց Գալիլէի եւ Երուսաղեմի առ Եւանջիլիան» Նայնպի վերջը կը յիշատակուին անուանք կիրակոսի եւ Գոհարի:

10. Կախարդական զանազան Բանաձեւեր եւ կուշուներ. այսպէս «Ազո մազա. Բաւգա. Ինազա եղծիք

բժշկութիւն ծառայիս, դարձեալ «գիր արեան կապի, ոչխարաց աճման, պատերազմի եւ շար սա- ճաթի, սրի եւ թրի, նեակ եւ խոնարի, նիզակի եւ դանկի» եւն. եւն. որոնց կը յաջորդեն այլեւայլ աղճատ մարմանք:

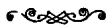
11. Մարդմանը ի սուրբ Աստուածածին, Սէնէն. «Ով ամենայրբուն հի Աստուածածին պար- ծանք. վերջն յիշատակութիւն հեռեւեալ անձին «պահպոյ յամենայն շարէ . . . զԳապը էրցն . . . »

12. «Աղօթք եւ աղաչանք Ս. Սարգսի Ջօրայ- վարին. նման վերջ նշանակուածին ի § 7. միայն վերջը տարբեր անուան յիշատակութիւն 'կ'ըլտի' պայտէն. «Ժառայիս Աստուծոյ Գապը իրցն ողբ- մեայի»

13. «Գիր Թպշիյի եւ այլերի» Սէնէն. «Սուրբ Անաս եւ Հիղաթ երթային» ի վաճառի միշտ օտար դրէ գրուած . . . «ի կիրարկու եւ ի գո- չարս եւ իւրեանց որդիքն ի Սանփանոսն»

ՅԵՇԱՏԱԿԱԿՐԻՈՒԹԻՒՆ Ի վերջ զանազան ծրարին. «Գրեցաւ կիցիւնսս ի քանաս եւ գաւն Սուրբ կարագետին ձեռամբ Արարած Սարկապին Ի Թմ. Ռի (= 1591)»

(Հարմարութիւն) ՅՈՎՀ. ԱՐԻՍ. ՄԻՍՏՈՐԱՆ

ԹԴՅԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՕՐՈՒՆ ԽԵԳՐԵՐ

Գ.

Խրիմեան Հայրիկ:

(Հարմարութիւն եւ Գրէ)

1860ին Խրիմեան վարդապետ անցաւ Կաւկաս, ուր նա յոյս ուներ Մատթէոս կա- թողիկոսի հովանաւորութեան ներքեւ գրամա- կան հանգանակութեամբ նպաստ ընդունել յո- գուտ իր կրթողական ձեռնարկութեան: Էջմի- ածնայ մէջ Հայրիկ պարզեց իր սկսած գործի վիճակը, հանգամանքներն եւ իր գաղափար- ները: Թէեւ միաբնութիւնը մեծաւ մասամբ խորթ աչքով կը դիտեր զինք, բայց կաթողի- կոսը կատարեց իր խտտումն, որուն օգնեցին նաեւ Հայրիկի գործունէութիւնն ըմբռնող քանի մի ազգեցիկ աշխարհականներ եւս: Խրիմեան ստացաւ կոնդակ իր նպատակին համար եւ իսկոյն ուղևորեցաւ դէպ ի Տփլիզ: Կաւկասի մայրա- քաղաքն այն ժամանակի զեռ նոր էր սկսած զարթնուլ եւ իր հայեացքը տարածել դէպ ի Տաճկաստան, զոր ի մօտջ չէր ճանաչեր եւ ըմբռներ նորա բուն վիճակը, երբ ժողովուր- դեան մեծ մասը զեռ վրական անհոգութեամբ կը վարուէր: Խրիմեանի երեւալն փոքր շարժում

յառաջ չբերաւ, ամէնքը կը հետաքրքրուէին նորա գաղափարներով: Իր սահուն, պարզ եւ սրտա- շարժ քարոզներու մէջ Խրիմեան Հայրիկ կարծես օղակ կ'ուզէր դառնալ Կաւկասի եւ Վասպուրա- կանի մէջ՝ բացատրող հանդիսանալով այս վեր- ջնայ իրական կացութեան: Այս իրողութիւնը մեծ համակրութիւն չափեցուց դէպ իր անձնաւորու- թիւնն, եւ Խրիմեանի ձեռնարկած հանգանակու- թիւնը յաջողութեամբ կը յառաջանար: Բայց ամէն բարի գործ միշտ ունեցած է իր խուճըդոտներն, եւ Խրիմեանի գործունէութեան մէջ ամէն քայլա- փոխին կը հանդիպէր այսպիսի արգելքներու, որոնք կասեցուցած են զինք գործի ամենայնաջո- ժանանակ:

Ետ կանուներով Էջմիածին, Խրիմեան հար- կադրեցաւ վերադարձել իր կոնդակն նշնը տուողին, եւ հեռացաւ Կաւկասէն: Բայց նա իր անցած բոլոր քաղաքներու մէջ իր սիրելի քա- րոզներով աղգած էր ժողովրդի սրտին ու մօքին վրայ, եւ նորա յիշատակն քաղցր եւ անաղարտ մնաց ժողովրդեան մէջ: Իր ուղևորութիւնն այ- նու ամենայնիւ ապարդիւն չէր մնացած:

Խրիմեան 1861ին վերադարձաւ Վարագ, ուր նոր եռանդով սկսաւ յառաջանել սկսած գործը: «Արծուի Վասպուրականի» մէջ սկսան հրատարակուիլ Կաւկասի ուղևորութեան տպաւ- որութիւնները, որոնց մէջ Տփլիսի մասը բաւա- կան հետաքրքրական է, վերջ հանելով ընդ ժա- մանակի տեղական հանգամանքն եւ միեւնոյն ժամանակ գրողին հայեացքն այդ մասին: — Ծա- ջորդ տարին Հայրիկ Պատրիարքարանէն առած իշ- խանութեան համաձայն կ'ուղեւորէր դէպ ի Տա- րուս, ուր Ս. Կարապետի հաշկաւոր վանքի վի- ճակի բարեկարգութիւնն անհրաժեշտ էր դա- տուած: — Եւ իր զորմանալի եռանդով, աշ- խատութեամբն եւ հոգատարութեամբ Խրի- մեան յաջողեցաւ Ս. Կարապետի վանքի կերպա- րանափոխելը, հիմնելով այն տեղ նոր ապարան, կարգի բերելով ուսումնարանը եւ ուշադրու- թիւն դարձնելով վանքի ստացուածոց վրայ: Այստեղ աւելցան Խրիմեանի աշակերտներն. եւ երբ Վարագայ վանքի ձեռնաստուներէն ոմանք, որոնք իր աշակերտներն եւ աշխատակիցներն էին, քահանայական կարգին ընդունեցան, այն ժամա- նակ այս վերջինները աւելի հաստատօրէն մուտք գտնելով ժողովրդեան մէջ, Խրիմեանի ձեռնար- կութիւնն սկսաւ աւելի ընդարձակիլ: Ժամանակին հայ հոգեւորականներէն ոչ զք այնքան լաւ էր ըմբռնած իրթութեան եւ բարոյութեան ժողո- վրդեան մէջ տարածման օգուտն, եւ ոչ զք